

החיוב להמנע ממחלוקת הוא עקרון יסודי בתורה והוא האיסור של "לא תתגודדו" והוא קיים לא רק בבית דין אחד אלא גם בשני בתי דין בעיר אחת. ועל כן חובה היא במקום שהדעות חלוקות להוועד יחד ולהגיע לידי הכרעה עפ"י רוב דעות.

והקב"ה ששמו שלו' ואורייתא אשר "כל נתיבותיה שלו" מחייבים באורח ברור ומוגדר לבא לכלל דעה אחידה ולייצב השלום בתוך כנסת ישראל.

סימן עז : בגדרי החיוב בקיום המצוותא.

בגמרא ר"פ לולב הגזול דאיק מלשון המשנה שלולב הגזול פסול גם ביו"ט שני, אעפ"י דלא בעינן ביה "לכם" - משלכם. ומפרש ר"י משמו של רשב"י שפסולו מצד מצוה הבאה בעבירה.

ובתוס' שם (ד"ה משום) כתבו הא דאיצטריך קרא "לכם" - משלכם ביו"ט ראשון לא בא אלא למעט שאול, דאילו גזול בלאו הכי פסול משום מהב"ע, שהיא מה"ת.

נראה מזה ברור שגם באופן שאינו מוצא לולב לצאת בו אלא בגזל, כגון שאין ידו משגת לקנות, מ"מ פסול ואינו יוצא בגזול משום מהב"ע, גם אילו לא דכתב רחמנא דבעינן "לכם". ואף כשבעידנא שגזלו ולקחו בידו מקיים המ"ע, שאינו אלא בלקיחה בעלמא כמ"ש (סוכה מ"ב): מדאגבהיה נפיק ביה, אעפ"י כגזול אינו מקיים המצוה. שמשו"כ הרי כתבו התוס' דאין צורך בקרא ד"לכם" למעט גזול. ויש לעיין, ואמאי לא נימא בזה דאתי עשה ודחי ל"ת דגזול.

וכן זה מוכח משיטת הרמב"ן שמפרש דיוק הגמרא קא פסיק ותני ל"ש ביו"ט ראשון ולא ביו"ט שני, שהכונה ליו"ט שני שהוא מדאורייתא - במקדש. וס"ל דגם במקדש שהוא דאורייתא, דין "ולקחתם לכם" - משלכם, אינו אלא ביו"ט ראשון. ובזה משני שמ"מ פסול ביו"ט שני מצד מהב"ע. והרי קפסיק ותני שלולב הגזול פסול ל"ש אם יש לו לולב אחר ול"ש אם אינו יכול להשיג לולב לצאת בו אלא בגזל, ומ"מ פסול. ומוכח מזה דלא אמרינן בזה עשה דוחה ל"ת, וצ"ע אמאי.

ואין לומר דבכה"ג שאינו יכול להשיג לולב, הרי בעל הלולב מחויב לתת לו הלולב לצאת בו בלקיחה מצד כופין אותו על מדת סדום, שהרי זה נהנה וזה לא חסר, כיון שלא נדרש למצוה אלא לקיחה בעלמא, דהרי יתכן שהלה חסר, שיכול לקבל דמים עבור הלקיחה מאחרים שידם משגת, וכל כיו"ב. א"כ הרי איצטריך קרא לאשמעינן דבעינן "לכם" שמשו"כ אינו יכול לצאת בגזול. אלא ודאי כנ"ל בכל גווני אינו יוצא בגזול, ולא אמרינן בזה עשה דוחה ל"ת. וצ"ע אמאי.

ב.

בשאג"א (סי' צ"ו) דן בהא דאמרינן (פסחים ל"ה) דאין אדם יוצא י"ח מצה בפסח בטבל ומ"ר והקדש שלא נפדה, ופירש"י (שם ד"ה דמאי) דאיכא בזה תרי טעמי חדא מצד הדרשא דלהלן אליבא דר"ש, ועוד - משום שהיא מצוה הבאה בעבירה. ומעלה בזה שגם לרבנן ל"א בזה עשה דוחה ל"ת אפילו כשאין לו מצה אחרת, באלה מהן משום שאיסורם חמור ואין ל"ת שלהם נדחה, ובהקדש שלא נפדה, לדעת רבנן דס"ל הזיד במעילה באזהרה בעלמא מ"מ, כיון דקיי"ל דאין אדם יוצא י"ח במצה גזולה, וכדברי הירוש', א"כ מה לי גזל הדיוט מה לי גזל גבוה". הרי דנחית להא דיש אמנם מקום לומר בגזל שיבא עשה וידחה ל"ת, כיון שאינו ל"ת חמור, אלא שמסתמך על הירוש', שא"י בגזול, מצד מה לי גזל הדיוט מה לי גזל גבוה. ודברי הירוש' אלו הובאו שם לעיל בדבריו וז"ל: מצה גזולה אסור לברך עליה. אר"ה ע"ש בוצע ברך נאץ ה'. רי"א אין עבירה מצוה. א"ר אילא אלה המצוות, אם עשיתן כמצוותן הרי הן מצוות, ואם לאו - אינן מצוות. ע"כ.

נראה דנוקט השאג"א שהירושלמי בא לומר שמדרשא זו דבוצע ברך נתמעט מצה גזולה גם באופן שאין לו מצה אחרת, ואעפ"י שהיה מקום לומר בזה עשה דוחה ל"ת.

אך זה תמוה לענ"ד, שהרי אין הכתוב מדבר על מ"ע מסוג זה שהיא מצוה חיובית עליו, שאין המדובר אלא בגזול חטים וטחנם ועשה מהם עיסה ומפריש חלה, שאין עליו שום חובה לעשות עיסה להפרשת חלה, ובזה ודאי ל"ש שיבא עשה וידחה ל"ת. משא"כ במצה שהיא מצוה המוטלת על האדם מישראל, ויש בזה מ"ע, יבא עשה וידחה הל"ת, וממילא לא תהא בזה עבירה כל עיקר, אדרבא יקיים מצות בוראו בזה.

והירוש' כשלעצמו שממעט מצה גזולה ממש"כ בוצע ברך לק"מ, כי אפשר לומר דקאי באופן שיש בידו להשיג מצה שלא ע"י גזל, דבזה אמרינן שלא זו בלבד שעבר על הגזל, אלא שגם מצות מצה לא קיים משום דהוי מהב"ע ובוצע ברך וכו'. אבל השאג"א הרי קאי בשאין לו מצה אחרת, שהרי רק בכה"ג יש לדון בו מדין עשה דוחה ל"ת, בזה אין לנו ראייה מכתוב זה, לא לענין גזל הדיוט ולא לענין גזל גבוה. ודברי השאג"א צ"ע טובא.

כנראה שכוונת השאג"א, לא מכוח הירוש', דאין יוצאים במצה גזולה, דהתם בכלל ל"ש לדון מצד אתי עשה ודחי ל"ת, שאינו בעידנא, שהרי על הגזילה עובר מיד, ואילו המ"ע אינו מקיים אלא באכילה. ולא הביא הירוש' אלא משום דשם מפורש דאינו יוצא י"ח במצה גזולה. וע"ע סוכה (ל"ה). דבמצה בעינן נמי "שלכם". וכ"ז שייך במצה, משא"כ בלולב כשאין בו דין "לכם" - משלכם, ויוצא בנטילה בעלמא, דממילא בעידנא דגזול מקיים המ"ע, ק' אמאי לא נימא עשה דוחה ל"ת.

ג.

והנראה בזה דעד כאן לא אמרינן אתי עשה ודחי ל"ת, אלא כשהעשה הוא באותו דבר עצמו שיש בו הל"ת כגון ככלאים בציצית, שבטלית זו עצמה שלובש טלית של פשתים בה נאמר העשה של הטלת התכלת שהיא צמר. או אלמנה

לכה"ג גרושה לכהן הדיוט, שאשה זו נופלת לפנינו ליבום. דאשה זו עצמה שאסרה עליו תורה בל"ת איכא העשה לייבמה. משא"כ בנטילת לולב שאין העשה ליטול לולב זה דוקא כשיש בו הל"ת דגזל, אלא שאדם זה ע"י סיבה שהיא אין לו לולב אחר, אלא זה שיש עליו הל"ת דגזילה, וכן במצה גזולה. בזה אעפ"י שאינו יכול לקיים העשה המוטל עליו אלא ע"י שיעבור על הל"ת, לא אמרינן כלל עשה דוחה ל"ת.

אכן כבר דן גם בסברא זו השאג"א בתשו' הנ"ל לגבי מצה שיש איסור ל"ת באכילתה, ובגלל איזו סיבה שהיא אינו יכול לקיים העשה דאכילת מצה אלא ע"י מצה זו. ומוכיח שגם בכה"ג אמרינן עשה דוחה ל"ת. והוכיח זאת מסוגיא דמילה בצרעת (שבת קל"ג). דאמרינן בתוס' שאם יש שם אחר שיודע למול ימול הוא ולא ימול האב, מאחר שרק האב שמתכוין לטהר בנו ע"י קציצת הבהרת עובר באיסור, ולא אחר שאינו מתכוין לזה. ואעפ"י אמרו שם שאם אין שם אחר מותר לו לאב למול וידחה האיסור מפני המ"ע דמילה. ואם נאמר דהיכא דההכרח לדחות האיסור לקיום המ"ע אינו בגלל סיבה חיצונית - שאין שם אחר, אין עשה דוחה ל"ת, א"כ גם כשאין שם אחר אמאי ידחה הל"ת, והרי גם כאן היה העשה מצד עצמו ניתן להתקיים ע"י אחר. וזה שאין שם אחר אינה אלא סיבה חיצונית, וא"כ אמאי דחי. ומוכיח מזה השאג"א דגם בכה"ג שהעשה מצד עצמו אינו דורש לקיומו דחייית הל"ת, מ"מ מאחר שלפי המצב שלפנינו, לא ניתן לקיים העשה אלא ע"י דחיה, גם בכה"ג אמרינן אתי עשה ודחי ל"ת, א"כ הדרה קושיא דידן לדוכתא, דכשאין לו לולב אלא זה שע"י גזילה, נמי ידחה המ"ע דנטילת לולב הל"ת דלא תגזול.

ד.

אכן בהגהות מהר"ץ חיות בסוגיא הנ"ל מעיר בדברי השאג"א, כי שאלה זו במחלוקת שנויה בין רבינו ירוחם להב"י. דהב"י (או"ח סי' י"א) הביא דעת רבינו ירוחם שבזה"ל שאין לנו תכלת ואין לבן פוטר אלא את מינו, מ"מ כ' ר"י שאם אין לו של מינו אמרינן עשה דוחה ל"ת ומותר להטיל שאינו מינו אעפ"י שהוא כלאים משום דעשה דוחה ל"ת. והב"י דחה דבריו "כיון דאפשר במינו, אע"ג דאין לו, זה מיקרי אפשר לקיים שניהם". וסיים בזה המהרצ"ח: "ועיין בשו"ת שאג"א סי' צ"ו שכי' בעצמו סברא זאת, ולא התעורר דכבר הקדימו בזה מרן הב"י". והנה לפ"ז קשה על הב"י מסוגיא זו, שעל פיה דחה השאג"א סברא זו והוכיח דגם בכה"ג אמרינן עשה דוחה ל"ת.

ה.

והנראה בזה הוא, דהנה האי כללא דכ"ל לן ר"ל: כל מקום שאתה מוצא עשה ול"ת, אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב וכו', יתכן הדבר בשני אופנים: א', כשלקיים העשה מצד עצם מהותו אין נצרך כלל לעבור על הל"ת. וזהו כגון בהא דציצית בזה"ל, שהמצוה להטיל ציצית בבגד מתקיימת יפה מין במינו. שהרי אין שום ענין בקיום המ"ע דוקא בשאינו מינו ע"י כלאים. ובזה הנימוק לכללו של ר"ל, שאין העשה דוחה הל"ת מפני שאינם מתנגשים כלל זה בזה. באופן שהטלת הכלאים בציצית אינו ענין כלל לקיום העשה, וה"ז כעובר על הל"ת ללא כל שייכות לקיום העשה; ב', כשאמנם לקיום העשה נדרש לעבור על הל"ת, אלא שיכול הוא ע"י תחבולה לקיים העשה מבלי שיעבור על הל"ת, בחינת עקיפה על הל"ת. וזוהי הדוגמא של מילה בצרעת, כשיש שם אחר. שהרי עיקר המ"ע של מילה מוטלת על האב, ובכה"ג אין העשה מתקיים אלא ע"י דחיית האיסור שבקציצת הבהרת, אלא שיכול לעשות תחבולה - שימול ע"י אחר. ולא מיבעי לשיטת הש"ך (ח"י סי' שפ"ב סק"ד) דמי שיודע למול אינו רשאי ליתן את בנו לאחר למול וביטל מ"ע דמילה המוטלת על האב, א"כ לפ"ז באחר שמל לא קיים האב המ"ע כלל, אלא שעושה תחבולה לסלק מעליו המ"ע, דמ"מ הילד נימול ושוב אין כאן ערלה. אלא אפילו להני דפליגי עליה וסברי דהאב מקיים המ"ע דמילה ע"י שלוחו דשלוחו של אדם כמותו (עי' ד"מ ה' מילה, וקצוה"ח סי' שפ"ב סק"א שדן בזה באריכות) מ"מ הן עיקר המצוה על האב היא, ולא נאמרה מעיקרא לקיימה ע"י שליח אלא ע"י עצמו. וכבר אמרו חז"ל: המצוה בו יותר מבשלוחו (קיד' מ"א). א"כ בזה אי אפשר לומר הסברא "דאם אתה יכול לקיים שניהם מוטב", הוא משום שאין המ"ע מתנגש עם הל"ת, באופן שהר"ז כעובר על הל"ת ללא כל קשר עם קיום העשה. שאכן המ"ע שהאב ימול הבן מתנגשת וסותרת הל"ת של קציצת הבהרת. אלא שמ"מ יכול הוא לעשות תחבולה, היינו למול ע"י אחר, שהמ"ע תתקיים עכ"פ ולא יעבור הל"ת.

ומשמיענו ר"ל ע"י כללא דכ"ל לן ר"ל: אם אתה יכול לקיים שניהם - מוטב", שגם באופן זה שאמנם העשה מתנגש עם הל"ת, כיון שמ"מ יכול אתה לקיים שניהם, גם בזה אין העשה דוחה ל"ת. והיינו משום שכל עיקר אין כאן אלא דחיית הל"ת לצורך קיום העשה, באופן שהרי הוא כאנוס לעבור על הל"ת לצורך קיום העשה, וע"כ כל עוד קיימת בידו עצה ותחבולה שלא יעבור על הל"ת, שוב אינו אנוס לעבור על הל"ת ע"כ חייב הוא לעשות זאת. וגם בכה"ג אין עשה דוחה הל"ת.

וזהו תוכן קושיית הגמרא שבת הנ"ל: ואי איכא אחר ליעבד אחר, היינו, שאעפ"י שעיקר המצוה עליו רמיא, שהתורה חייבה את האב למול בעצמו, מ"מ הרי יש בידו עצה שלא לעבור על הל"ת, גם בכה"ג קיים כללו של ר"ל, וצריך לעשות את המילה ע"י אחר, אם ע"י שליחות, ואם אפילו שלא בתור שליחות, לדעת הש"ך, כיון שעכ"פ בילד עצמו תתקיים המ"ע דמילה.

ו.

והנה אעפ"י שכאמור כללו של ר"ל מתייחס לשני האופנים גם יחד - הן לגוונא שקיום המ"ע אינו כרוך מעיקרא בעבירה על הל"ת, והן בגוונא שאמנם המ"ע בא בסתירה עם הל"ת, אלא שמ"מ בידו להמנע מלעבור על הל"ת ועם זאת יתקיים המ"ע, אעפ"י יש מקום גדול לחלק ביניהם, לענין אם בגלל איזו שהיא סיבה חיצונית לא ניתן בידו לקיים שניהם. וזוהי שיטת הב"י הנ"ל במחלוקתו עם ר"י.

דהא דאמרינן שאם אין שם אחר יכול האב למול, לא נאמר אלא בהאי גוונא דמילה בצרעת, שעצם המצוה על האב היא מוטלת, והאפשרות לקיים שניהם אינה אלא ע"י עצה ותחבולה, שאמנם חייב הוא גם בכה"ג לנקוט בתחבולה זו. אולם זה שייך רק אם אמנם יכול הוא לעשות התחבולה הזאת והיינו, כשיש שם אחר. אבל כשאין שם אחר, הרי מנוע

הוא מלעשות התחבולה. בזה חוזר עליו החיוב של מ"ע דמילה בתקפו ודוחה הל"ת. כי בעצם הרי המצוה מוטלת עליו, והיא היא הדוחה הל"ת.

משא"כ בכלאים בציצית, דהא דאין העשה דוחה הל"ת הוא מפני שמעיקרה לא נאמרה כאן דחיית הל"ת, כי המ"ע אינה כלל לקחת כלאים בציצית בטלית זו. ע"כ גם אם מאיזו סיבה שהיא אין לו ממין הטלית, מ"מ ל"ש לומר בזה יבא עשה וידחה ל"ת. כי עיקר מהות העשה לא קשורה כלל עם דחיית הל"ת, ומה שבגלל שאין לו ציצית ממין הטלית אינו יכול לקיים המ"ע א"כ יעבור על הל"ת זו אינה סיבה מספקת לדחיית הל"ת. כי כל עיקר ההלכה שעשה דוחה ל"ת לא נאמרה בכה"ג שהעשה מצד עצם מהותו אינו בא בהתנגשות ובסתירה עם הל"ת, שלא נאמר כלל להטיל ציצית בשאינו מינו, אלא סיבה חיצונית היא שגרמה לכך, שאין לו אלא משאינו מינו, שהוא כלאים. ומתורצת שיטת הבי"י שאין לזה סתירה מהסוגיא דמילה בצרעת.

ולפ"י חוזר ונייעור התירוץ שאמרנו לענין קיום מ"ע דנטילת לולב ע"י גזל, וה"ה לקיום מצות מצה במצה גזולה, דזה לא יתכן. כיון שהמ"ע דלולב מצד עצמה וכן אכילת מצה אינה דוקא בלולב זה ובמצה זו שיש בהם עבירה, ורק בגלל סיבה חיצונית, היינו שאדם זה אין לו לולב אחר או מצה אחרת אינו יכול לקיים המ"ע אלא ע"י שיעבור על הל"ת, בזה לא נאמרה ההלכה עשה דוחה ל"ת. וכמשי"כ הבי"י לענין מ"ע דציצית, שאין הל"ת דכלאים נדחה אצל זה שאין לו אלא ציצית דכלאים, כיון שעצם המצוה אינה כרוכה כלל בכלאים.

אכן כל זה לשיטת הבי"י. ואילו לשיטת רבינו ירוחם, דלא נחית לחילוק זה, ולדעתו גם בכה"ג באדם זה שאין לו אלא כלאים דיינינו בזה בגדר אי אפשר לקיים שניהם ואתי עשה ודחי ל"ת, א"כ אכתי הקושיא במקומה עומדת. כי אדם זה שאין לו לולב אחר, הרי לשיטת ר"י, תיקשי דיבא עשה וידחה ל"ת דגזל.

ז.

והנראה בזה הוא עפ"י מה שפסק הרמ"א (או"ח סימן תרנ"ו) וז"ל: ומי שאין לו אתרוג או שאר מצוה עוברת א"י לבזבז עליה הון רב וכמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש אפילו מצוה עוברת (הרא"ש ורבינו ירוחם). ודוקא מ"ע אבל ל"ת יתן כל ממונו קודם שיעבור (הרשב"א והראב"ד). עכ"ל. ומקור הדברים ברא"ש ב"ק ממ"ש שם (דף ט'): בפשיטות דלא יתכן לחייבו להוציא שליש ממונו לקיים מצוה, שא"כ "אילו איתרמי ליה תלתא מצותא יהיב לכולא ביתא". ושם בשע"מ בשם הראב"ד: קשיא לי וכי יש דמים למצוות, ואיך יכול לומר שלא יקנה לולב אלא כדי כך וכך, וכי מי שם להם דמים, והלא מצוה אחת חשיב כל ממונו. וי"ל עד כדי שלא יבא לידי עוני ויצטרך לבריות, וכמו שאמרו המבזבז וכ"ו. עכ"ל.

ועדיין אין זה ברור, דמנין לנו שיפטר משום שע"י זה יבא לידי עוני, והרי לענין ל"ת אינו נפטר בזה וחייב לתת כל ממונו ונצרך לבריות, כמשי"כ הרמ"א הנ"ל. ואם מצד התקנ"ח של כל המבזבז לא יבזבז יותר על חומש, הרי ממה שהגמרא לא הביאה כאן תקנ"ח זו נראה שאין ללמוד משם לני"ד. וכבר כתבנו מזה במק"א (ארץ חמדה מהדו"ב עמ' ל"ח ואילך עיי"ש).

ונראה שישוד הדברים הוא עפ"י מה שאמרו בירוש' (פ"א דפיאה ה"א): כבד את ה' מהונך ממה שחנך מפריש לך שו"פ וכו' ועושה סוכה ולולב שופר ותפילין וכו' אם יש לך אתה חייב בכולן, ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהם. אבל כשהוא בא אצל כיבוד או"א בין שיש לך הון בין שאין לך - כבד את אביך ואת אמך, ואפילו אתה מסבב על הפתחים, עכ"ל חז"ן מזה, שכל עיקר החיוב של מ"ע שהוא הוא משי"כ "כבד את ה'" אינו אלא - "מהונך" - ממה שחנך, דהיינו דוקא אם יש לו, ואם אין לו א"י.

ומכיון שיש בדבר תנאי שאינו חייב אלא כשיש לו, ע"כ הגבילו חכמים החיוב גם כשיש לו, אם יש לחשוש שע"י שיוציא הרבה ממונו יצטרך לבריות, ה"ז ג"כ בגדר הפטור שא"י אלא "ממה שחנך". ואלה הם דברי הראב"ד.

ח.

אכן ב"ביאור הלכה" לח"ח זצ"ל סימן הנ"ל פקפק הרבה בביאור הירו' שנראה ממנו שפטור מלקנות תפילין וכיו"ב ממ"ע דאורייתא כשצריך לחזור על הפתחים לצורך זה "והלא קיי"ל דעל נר חנוכה וד' כוסות צריך לשאול על הפתחים כדי לקיימן אף שהן רק מצוות דרבנן וכשי"כ בענייננו. ואפילו אם תאמר דמשום פרסומא ניסא תקנו רבנן כן, מה יענה בהא דקיי"ל לעיל בסימן רס"ג ס"ב דלנר שבת שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק הנר שזה בכלל עונג שבת הוא. והלא עונג שבת הוא רק מ"ע מדברי קבלה כמו שנאמר וקראת לשבת עונג, ותפילין ושופר וכה"ג הוא הכל מה"ת". ומסיק שמהירו' אין ראייה; דהירוש' אזיל לשיטתיה דעשיית המצוות היא מצוה בפנ"ע מדמברך על עשייתן, הרי שא"י לפטור עצמו בקניית מצוות מן המוכן אלא צריך לעשותן בעצמו. ובזה הוא שאמר הירוש' שלא חייבתו תורה "לעשות בעצמו הסוכה וכן ליקח קלף ולעשות מזוזה ובתים ופרשיות כ"א כשיש לו. אבל אם אין לו לא חייבתו התורה בזה לחזור אחר עצים לסוכה וקלף לתפילין וכה"ג אלא קונה במעותיו תפילין ומזוזה שעשו אחרים וכו'. אבל עצם המצוה ללבוש תפילין וכן כה"ג בקיום שאר המצוות מזה לא פטרנו תורה כלל שהוא חוב המוטל על גופו. ולא גרע מנר שבת ונר חנוכה וד' כוסות דמוכר כסותו להשיגם", עכ"ל.

וזהו עפ"י שמחלק שם לפני כן שרק לפזר הון רב על קיום מ"ע אינו מחויב משום שמא יעני ויצטרך לבריות, אבל במי שפרנסתו לא תגרע במה שיוציא כגון שמתפרנס ממלאכתו וכן להיפך לא יתחזק במצבו במה שלא יוציא, חייב להוציא כל מעות שבידו, וכן צ"ל כשצריך לחזור על הפתחים לקיום מצוה אינו נפטר ממנה.

ט.

אך לענ"ד כל זה אינו: א', אם ישנו חיוב גם לחזר על הפתחים לקיום מצוה, משו"מ נפטרנו מלהוציא הון רב לקיום מצוה מחשש שמא ע"י יורע מצבו ויצטרך לחזור על הפתחים. ומה בכך שיורע מצבו ויהיה עני, מאחר שגם במצב של

עניות מוחלטת מחויב ועומד הוא בקיום המצוה. ומאי שנא מ"ע ממצות ל"ית שחייב לתת כל ממונו בכדי שלא יעבור. ב', איך יתכן לומר שהירוש' פוטרו מעשיית הכשר המצוה כשאין לו קלף לתפילין וכיו"ב, מאחר שיש בידו מעות לקנות, הרי במקום לקנות תפילין מוכנות יוכל לקנות הקלף ולעשותם בעצמו, אם המצוה היא דוקא לעשותם במו ידיו. ג', איך אפשר ללמוד זאת מן הכתוב "כבד ה' מהונך" ממה שחנך, הרי חננו ה' ויש בידו המעות לקניה, והרי אדרבא לקנות החומרים לעשות המצוה יצטרך להוציא פחות ממה שלקנות המצוות מוכנות. ד', הרי הירוש' מעמיד מול מצוות אלה שאין הכתוב מחייבו אלא במה שחננו ה' את מצות כבוד או"א שבוה מחויב גם לחזור על הפתחים כדי לקיימן. הרי לנו שבמצוות אלה אינו חייב בעצם קיומן כשנצרך לשם זה לחזור על הפתחים.

י.

ומה שמקשה מנר שבת מני"ח וד' כוסות הרי תירץ בעצמו וחילק דהתם משום פרסומא ניסא עדיף אף על פי שאין אלא מדרבנן, שאינו אלא מצוה מדברי קבלה. הנה עיקר מה שנאמר בו בגמרא בפירוש שחייב אפי' כשחוזר על הפתחים. והרמב"ם למד מזה לענין נר חנוכה, שגם הוא משום פרסומא ניסא. וכן נר שבת, לפי מה שמבואר בגמרא (שבת כ"ג:). נר שבת וני"ח, נר שבת עדיף משום שלום ביתו. שמזה שמענו שר שבת עדיף מני"ח, הרי ששלום בית שבעונג שבת עולה על פרסומא ניסא שבני"ח. ומזה למדים עיקר הדין שאפילו לחזר על הפתחים חייב בגלל נר ביתו. אי"כ אין זו קושיא כל עיקר, דכשם שמשום פרסומא ניסא חייב גם לחזר על הפתחים, מכש"כ זו. ובגמרא ההגדרה לענין נר שבת שהוא "חובה" (שבת כ"ה:), ובתוס' שם (ד"ה הדלקת הנר) מבואר שגם אביי לא פליג בעצם מצות נר שבת שהיא חובה. וחובה היא דרגה גבוהה יותר מאשר מצוה, כמבואר בגמרא סוטה (דף מ"ד:). וטעם הדבר הוא כפי הנראה משום שמניעת הנר גורמת צער (שבת כ"ג: ברש"י ד"ה שלום) וע"ז דרשו מש"כ ותזנח משלום נפשי זה הדלקת נר שבת (שם כ"ה:). אי"כ שלש מצוות אלה, אף שהן מדרבנן מצאו בהם חכמים להעדיף, ואפילו ממי"ע דאורייתא. אבל אין מזה שום סתירה ליסוד ההלכה של הירו', שכפי שמוכרח, משמש גם היסוד לפשיטות הבבלי שאין לחייב להפסיד כל ממונו לקיום המצוות, ואפילו "הון רב" שיכול להביאו לידי עוני אינו חייב, כפי שלמד מזה הרא"ש.

(ובמה שחילק בין שיש לו ממון הרבה וע"י שיוציא הוצאה מרובה יורע מצבו, לבין מי שממילא אין לו הרבה, ולא ישתנה מצבו ע"י הוצאה זו, ע"י מש"כ ב"ארץ חמדה" שם ואכמ"ל יותר).

י"א.

ומעתה הדבר פשוט וברור על פי הבבלי והירוש' שהחייב לקיום מ"ע הוא מוגבל עפ"י הכתוב "כבד את ה' מהונך" - ממה שחנך. באופן שמי שאין לו דמים, או אפילו שיש לו, אולם יש לחשוש שע"י שיוציאם יגיע לידי עוני, אינו חייב במ"ע שבמהותן אינן מחייבות הוצאת כספים, כגון מצות לולב שאם יש לו משלו אינו חייב לקנותם בדמים דוקא. (בהבדל מפדיון הבן, למשל, שכל עיקר חיובו מוגדר בהוצאת סכום כסף שחייב להוציא לקיום המצוה, כמש"כ ב"ארץ חמדה" (א, ז, אות ט"ז) עיי"ש).

והנה מה שפטור בכה"ג פשוט שאינו משום שזהו בגדר אונס, שהרי לענין לעבור על ל"ית חייב להוציא כל ממונו, ולא פטורין ליה מצד אונס. וזה גם מסתבר, כי איך נגדיר זאת כאונס, בעוד שהדבר בידו עכ"פ. אלא צריך לומר, שגבול נתנה תורה למאמץ שצריך האדם לעשות לקיים מ"ע. ויותר מזה לא חייבתו.

ולפי"ז מה שנתקשינו בו בראשית דברינו אמאי לא אמרינן במי שאין לו דמים וכיו"ב לקנות לולב דיוכל לצאת בגזול מדין אתי עשה ודחי ל"ית, מעיקרא לק"מ, שהרי בכה"ג שאין לו אפשרות להשיג לולב פטור הוא מלקיים מצוה זו. וממילא ל"יש כלל שיבא עשה וידחה ל"ית, שאי"ח בעשה זו כלל ועיקר.

סימן עח : שלבים במצות החינוך למצוותא.

בכמה מקומות בש"ס, משנה וגמרא, שנינו על חובת חינוך הילדים למצוות, גם טרם הגיעם לחיוב עצמי של קיום, בגלל היותם קטנים.

ומתבאר גם שחובה זו אינה אלא מדרבנן, ואף זו אינה אלא ב"הגיע לחינוך". כך מבואר במצות ישיבה בסוכה (סוכה דף כח א): ... קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה. ובגמרא שם: מנה"מ? - דת"ר "האזרח" - להוציא את הנשים; "כל" - לרבות את הקטנים, והתנן: נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הסוכה? - לא קשיא, כאן בקטן שהגיע לחינוך, כאן בקטן שלא הגיע לחינוך. קטן שהגיע לחינוך מדרבנן הוא? - מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא. ע"כ לשון הגמרא, וברש"י שם: קטן שהגיע לחינוך, משאינו צריך לאמו. והיינו כמפורש במשנה הנ"ל. דעת ת"ק.

וכן הוא ברש"י בענין לולב (שם, דף מב א): קטן היודע לנענע חייב בלולב. פירש"י - לחנכו, מדבריהם.

ובתוס' שם (דף כח הנ"ל, ד"ה כאן) מביאים דוגמא נוספת כיצא בזה: פ"ק דחגיגה (דף ד א) דדריש "כל זכורך" - לרבות הקטנים. ופריך והתנן: חוץ מחש"ו. ומשני - כאן בקטן שהגיע לחינוך, דהיינו כדתנן התם: כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית. ואם יכול לעלות, היינו הגיע לחינוך. עכ"ל.

ב.

מסוגיות הנ"ל אנו למדים גם שגיל "הגיע לחינוך" אינו שוה בכל המצוות, אלא כל מצוה ומצוה היא לפי ענינה. שעל כן החיוב בסוכה הוא, כאמור, משאינו צריך לאמו. ואילו בענין עליה לרגל הוא אם יכול לאחוז ביד אביו ולעלות. כן מבואר בברייתא (סוכה דף מב א) זמנים שונים של "הגיע לחינוך" בכמה מהמצוות: ת"ר, קטן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף - חייב בציצית, לשמור תפילין - אביו לוקח לו תפילין, יודע לדבר - אביו לומדו תורה וקריאת שמע

וכו'.

